

JURISPRUDENȚA EUROPEANĂ

Hotărâre privind protecția animalelor în momentul uciderii

Curtea de Justiție a Uniunii Europene

HOTĂRÂREA CURȚII (Marea Cameră) - 17 decembrie 2020

Trimitere preliminară • Protecția animalelor în momentul uciderii • Regulamentul (CE) nr. 1099/2009 • Articolul 4 alineatul (1) • Obligație de asomare a animalelor înainte de uciderea lor • Articolul 4 alineatul (4) • Derogare în cadrul sacrificării religioase • Articolul 26 alineatul (2) • Posibilitatea statelor membre de a adopta norme naționale destinate asigurării unei protecții mai extinse a animalelor în cazul sacrificării religioase • Interpretare • Reglementare națională care impune, în cazul sacrificării religioase, o asomare reversibilă și care nu poate provoca moartea • Articolul 13 TFUE • Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene • Articolul 10 • Libertate de religie • Libertatea de manifestare a religiei • Restricție • Proportionalitate • Lipsa unui consens între statele membre ale Uniunii Europene • Marjă de apreciere recunoscută statelor membre • Principiul subsidiarității • Validitate • Tratamente diferențiate în cazul sacrificării religioase și al uciderii de animale în cadrul activităților de vânatoare sau de pescuit sportiv, precum și în cadrul manifestărilor culturale sau sportive • Lipsa discriminării • Articolele 20, 21 și 22 din Carta drepturilor fundamentale

În cauza C336/19,

având ca obiect o cerere de decizie preliminară formulată în temeiul articolului 267 TFUE de Grondwettelijk Hof (Curtea Constituțională, Belgia), prin decizia din 4 aprilie 2019, primită de Curte la 18 aprilie 2019, în procedura

Centraal Israëlitisch Consistorie van België și alții, Unie Moskeeën Antwerpen VZW, Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW, JG, KH, Executief van de Moslims van België și alții, Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België – Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW și alții,

împotriva

Vlaamse Regering,

cu participarea:

LI, Waalse Regering, Kosher Poultry BVBA și alții, Global Action in the Interest of Animals VZW (GAIA),**CURTEA (Marea Cameră),**

compusă din domnul K. Lenaerts, președinte, doamna R. Silva de Lapuerta, vicepreședintă, domnul A. Arabadjiev, doamna A. Prechal, domnii E. Regan, M. Ilešič, L. Bay Larsen și A. Kumin, președinți de cameră, domnul T. von Danwitz, doamna C. Toader, domnii M. Safjan, D. Šváby (raportor), doamna L. S. Rossi, domnii I. Jarukaitis și N. Jääskinen, judecători,

avocat general: domnul G. Hogan,

grefier: doamna M. Ferreira, administratoare principală,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 8 iulie 2020,

luând în considerare observațiile prezentate:

- pentru Centraal Israëlitisch Consistorie van België și alții, precum și pentru Kosher Poultry BVBA și alții, de E. Maes și C. Caillet, avocat, și de E. Jacobowitz, avocat;
- pentru Unie Moskeeën Antwerpen VZW și Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW, de I. Akrouh, advocaat;
- pentru Executief van de Moslims van België și alții, de J. Roets, advocaat;
- pentru Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België – Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW și alții, de E. Cloots, advocaat;
- pentru LI, de el însuși;
- pentru Vlaamse Regering, de V. De Schepper și J.F. De Bock, avocat;
- pentru Waalse Regering, de X. Drion, advocaat;
- pentru Global Action in the Interest of Animals VZW (GAIA), de A. Godfroid, advocaat;

- pentru guvernul danez, de J. NymannLindegren, P. Jespersen, P. Ngo și M. Wolff, în calitate de agenți;
- pentru guvernul finlandez, de J. Heliskoski și H. Leppo, în calitate de agenți;
- pentru guvernul suedez, de H. Eklinder, C. MeyerSeitz, H. Shev, J. Lundberg și A. Falk, în calitate de agenți;
- pentru Consiliul Uniunii Europene, de F. Naert și E. Karlsson, în calitate de agenți;
- pentru Comisia Europeană, de H. Krämer, A. Bouquet și B. Eggers, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 10 septembrie 2020,

pronunță prezenta

Hotărâre

1. Cererea de decizie preliminară privește interpretarea articolului 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din Regulamentul (CE) nr. 1099/2009 al Consiliului din 24 septembrie 2009 privind protecția animalelor în momentul uciderii (JO 2009, L 303, p. 1), precum și validitatea acestei dispoziții în raport cu articolele 10 și 20, 21 și 22 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (denumită în continuare „carta”).
2. Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între Centraal Israëlitisch Consistorie van België și alții (denumiți în continuare, împreună, „CICB și alții”), Unie Moskeeën Antwerpen VZW și Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW, JG și KH, Executief van de Moslims van België și alții, precum și Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België – Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW și alții, pe de o parte, și Vlaamse Regering (guvernul flamand, Belgia), pe de altă parte, în legătură cu validitatea decret houdende wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, wat de toegelaten methodes voor het slachten van dieren betreft (Decretul de modificare a Legii din 14 august 1986 privind protecția și bunăstarea animalelor, cu privire la metodele autorizate de sacrificare a animalelor) din 7 iulie 2017 (*Belgisch Staatsblad*, 18 iulie 2017, p. 73318).

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

3. Considerentele (2), (4), (6), (11), (14)-(16), (18), (20), (21), (43), (57) și (58) ale Regulamentului nr. 1099/2009 au următorul cuprins:

„(2) Uciderea animalelor le poate cauza durere, chin, frică sau alte forme de suferință chiar și în cazul aplicării celor mai bune condiții tehnice disponibile. Anumite operații aferente uciderii pot cauza efecte negative, orice tehnică de asomare prezentând unele dezavantaje. Operatorii economici sau orice altă persoană implicată în uciderea animalelor ar trebui să ia măsurile necesare pentru a evita durerea și pentru a reduce la minimum chinul și suferința animalelor în cursul procesului de sacrificare sau ucidere, ținând cont de cele mai bune practici din domeniu și de metodele permise de prezentul regulament. Prin urmare, durerea, chinul sau suferința ar trebui să fie considerate ca evitabile, atunci când operatorii economici sau orice altă persoană implicată în uciderea animalelor nu respectă una dintre cerințele prezentului regulament sau utilizează practici permise fără să recurgă însă la cele mai moderne dintre acestea, provocându-le astfel animalelor, prin neglijență sau intenționat, durere, chin sau suferință.

[...]

(4) Bunăstarea animalelor constituie o valoare [a Uniunii Europene] consacrată prin Protocolul (nr. 33) privind protecția și bunăstarea animalelor anexat la Tratatul [CE]. Protecția animalelor în momentul sacrificării sau uciderii este un subiect de interes public care afectează atitudinile consumatorilor față de produsele agricole. În plus, îmbunătățirea protecției animalelor în momentul sacrificării contribuie la ameliorarea calității cărnii, având, de asemenea, un efect pozitiv indirect asupra securității muncii în abatoare.

[...]

(6) Autoritatea Europeană pentru Siguranța Alimentară (EFSA), instituită prin Regulamentul (CE) nr. 178/2002 al Parlamentului European și al Consiliului din 28 ianuarie 2002 de stabilire a principiilor și a cerințelor generale ale legislației alimentare, de instituire a Autorității Europene pentru Siguranța Alimentară și de stabilire a procedurilor în domeniul siguranței produselor alimentare [(JO 2002, L 31, p. 1, Ediție specială, 15/vol. 8, p. 68)], a adoptat două avize privind bunăstarea animalelor în cadrul principalelor sisteme de asomare și ucidere ale anumitor specii de animale, mai precis, în 2004, un aviz privind aspecte ale bunăstării în cadrul principalelor sisteme de asomare și ucidere ale principalelor specii comerciale de animale [„*Welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals*”] și, în 2006, un aviz privind aspecte ale bunăstării în cadrul principalelor sisteme de asomare și ucidere ale cervidelor, caprinelor, iepurilor, struților, rațelor, găștelor și prepelițelor crescute în scopuri comerciale [„*Welfare aspects of the main systems of stunning and killing applied to commercially farmed deer, goats, rabbits, ostriches, ducks, geese and quail*”]. Dreptul [Uniunii] în acest domeniu ar trebui să fie actualizat, pentru a ține cont de avizele științifice menționate. [...] Recomandările privind peștii de crescătorie nu au fost incluse în prezentul regulament ca urmare a necesității unui aviz științific și a unei evaluări economice suplimentare în acest domeniu.

[...]

- (11) Peștii prezintă diferențe fiziologice importante față de animalele terestre; peștii de crescătorie sunt sacrificați și uciși într-un context foarte diferit, mai ales în ceea ce privește procesul de inspecție. În plus, cercetările în domeniul asomării peștilor sunt mult mai puțin dezvoltate față de cele referitoare la alte specii de crescătorie. Ar trebui să se stabilească standarde separate privind protecția peștilor în momentul uciderii. Prin urmare, dispozițiile aplicabile peștilor ar trebui să se limiteze pentru moment la principiile esențiale. Inițiativele viitoare ale [Uniunii] ar trebui să se bazeze pe o evaluare științifică a riscurilor privind sacrificarea și uciderea peștilor, realizată de EFSA, evaluare care să țină cont de implicațiile sociale, economice și administrative.
- [...]
- (14) Activitățile de vânatoare sau de pescuit sportiv se desfășoară într-un context în care condițiile uciderii sunt foarte diferite față de cele referitoare la animalele de crescătorie, vânatoarea fiind reglementată de o legislație specifică. Prin urmare, este necesară excluderea uciderilor în contextul vânătorii sau al pescuitului sportiv din domeniul de aplicare al prezentului regulament.
- (15) Protocolul nr. 33 subliniază, de asemenea, necesitatea de a respecta actele cu putere de lege și actele administrative, precum și obiceiurile din statele membre, referitoare, în special, la ritualuri religioase, tradiții culturale și moșteniri regionale atunci când se formulează și se pun în aplicare politicile [Uniunii], cum ar fi agricultura și piața internă. Prin urmare, este necesară excluderea din domeniul de aplicare al prezentului regulament a manifestărilor culturale în cazurile în care respectarea cerințelor de bunăstare a animalelor ar afecta în mod negativ însăși natura manifestărilor respective.
- (16) În plus, tradițiile culturale se referă la mentalități, acțiuni sau comportamente moștenite, consacrate sau consuetudinare, care implică, de fapt, conceptul unui element transmis sau care provine de la un predecesor. Acestea contribuie la consolidarea legăturilor sociale de lungă durată între generații. Cu condiția ca activitățile respective să nu afecteze piața produselor de origine animală și să nu fie motivate de scopuri de producție, este necesar să se excludă uciderea animalelor în contextul acestor manifestări din domeniul de aplicare al prezentului regulament.
- [...]
- (18) Derogarea de la asomare în cazul sacrificărilor religioase care au loc în abatoare a fost acordată prin Directiva 93/119/CE [a Consiliului din 22 decembrie 1993 privind protecția animalelor în momentul sacrificării sau uciderii (JO 1993, L 340, p. 21, Ediție specială, 03/vol. 14, p. 157)]. Din moment ce dispozițiile [dreptului Uniunii] aplicabile sacrificării religioase au fost transpuse în mod diferit în funcție de contextele naționale și din moment ce normele naționale țin cont de dimensiuni care depășesc scopul prezentului regulament, este important ca derogarea de la asomarea animalelor înaintea sacrificării să fie menținută, lăsând totuși un anumit grad de subsidiaritate fiecărui stat membru. Prin urmare, prezentul regulament respectă libertatea de religie și dreptul persoanelor de ași

manifesta religia sau convingerea prin intermediul cultului, învățământului, practicilor și îndeplinirii riturilor, astfel cum acestea au fost consacrate prin articolul 10 din [cartă].

[...]

(20) Multe metode de ucidere provoacă durere animalelor. Din acest motiv, asomarea este necesară pentru a determina pierderea cunoștinței și a sensibilității înainte sau în momentul uciderii animalelor. Măsurarea gradului de pierdere a conștienței și a sensibilității unui animal este complexă și trebuie să fie efectuată utilizând o metodologie aprobată științific. În orice caz, este necesară monitorizarea prin intermediul indicatorilor, pentru a evalua eficiența metodei respective în condiții practice.

(21) Monitorizarea eficienței asomării se bazează în special pe evaluarea gradului de conștiență și de sensibilitate a animalelor. Conștiența unui animal rezultă mai ales din posibilitatea acestuia de a simți emoții și de ași controla mișcările voluntare. În ciuda anumitor excepții, cum ar fi imobilizarea prin intermediul curentului electric sau alte tipuri de paralizie provocată, se presupune că un animal este inconștient în absența poziției ridicate naturale, când nu este treaz și nu manifestă emoții pozitive sau negative, cum ar fi frica sau agitația. Sensibilitatea unui animal constă în principal în posibilitatea sa de a simți durerea. În general, se poate presupune că un animal este lipsit de sensibilitate atunci când acesta nu manifestă reflexe sau reacții la stimuli cum ar fi sunetele, mirosurile, lumina sau contactul fizic.

[...]

(43) Sacrificarea fără asomare necesită o tăiere a gâtului efectuată cu precizie cu un cuțit ascuțit, pentru a reduce la minimum suferința. În plus, animalele care nu sunt imobilizate în mod mecanic după tăierea gâtului tind să încetinească procesul de sângerare, prelungind astfel în mod inutil suferința. Animalele din speciile bovine, ovine și caprine sunt cele mai comune specii sacrificate cu folosirea acestei proceduri. Din acest motiv, rumegătoarele sacrificate fără asomare ar trebui să fie imobilizate în mod mecanic și individual.

[...]

(57) Cetățenii europeni se așteaptă ca un minim de norme privind bunăstarea animalelor să fie respectate în timpul sacrificării animalelor. În anumite zone, atitudinea față de animale depinde și de percepțiile naționale, în unele state membre existând chiar cererea de a se menține sau adopta norme de bunăstare a animalelor mai extinse decât cele convenite la nivel de [Uniune]. În interesul animalelor și cu condiția să nu fie afectată funcționarea pieței interne, este necesar să se permită statelor membre [o] anumită flexibilitate pentru a menține sau, în anumite domenii specifice, pentru a adopta norme naționale mai extinse. Este important să se asigure că aceste norme naționale nu sunt folosite de statele membre într-un mod care să prejudicieze corectă funcționare a pieței interne.

(58) În anumite domenii circumscrise domeniului de aplicare al prezentului regulament, Consiliul are nevoie de mai multe informații științifice, sociale și

economice înainte de a stabili reguli detaliate, în special în ceea ce privește peștele de crescătorie și vitele imobilizate în poziții inverse. În consecință, Comisia trebuie să pună la dispoziția Consiliului aceste informații înainte de a propune orice fel de modificare a regulamentului în domeniile respective.”

4. Intitulat „Obiectul și domeniul de aplicare”, articolul 1 din acest regulament prevede:
- „(1) Prezentul regulament stabilește norme privind uciderea animalelor crescute sau deținute în scopul producerii de alimente, lână, piele, blană sau orice alte produse, precum și privind uciderea animalelor în scopul depopulării și operațiile aferente.
- În ceea ce privește peștii, se vor aplica însă numai obligațiile prevăzute la articolul 3 alineatul (1).
- [...]
- (3) Prezentul regulament nu se aplică:
- (a) atunci când animalele sunt ucise:
- (i) în cadrul unor experimente științifice efectuate sub supravegherea unei autorități competente;
- (ii) în cadrul activităților de vânătoare sau de pescuit sportiv;
- (iii) în cadrul manifestărilor culturale sau sportive;
- (b) în cazul păsărilor de crescătorie, al iepurilor de crescătorie și al iepurilor de câmp sacrificați în afara unui abator de către proprietarul lor, pentru consumul personal intern.”
5. Articolul 2 din regulamentul menționat, intitulat „Definiții”, prevede:
- „În sensul prezentului regulament, se aplică următoarele definiții:
- [...]
- (b) «operații aferente» înseamnă operații cum ar fi manipularea, adăpostirea, imobilizarea, asomarea și sângerarea animalelor, care au loc în contextul și în locul unde acestea urmează să fie ucise;
- [...]
- (f) «asomare» înseamnă orice proces provocat în mod intenționat care determină pierderea cunoștinței și a sensibilității fără durere, inclusiv orice proces care determină moartea imediată;
- (g) «rit religios» înseamnă o serie de acte relative la sacrificarea animalelor care sunt stabilite de o religie;
- (h) «manifestări culturale sau sportive» înseamnă manifestările legate în mod esențial și predominant de tradiții culturale sau activități sportive consolidate în timp, inclusiv curse sau alte forme de competiții, dacă acestea nu determină o producție de carne sau de alte produse de origine animală sau dacă producția respectivă este marginală în raport cu evenimentul propriu-zis și nu este semnificativă din punct de vedere economic;
- [...]
- (j) «sacrificare» înseamnă uciderea animalelor destinate consumului uman;
- [...]”
6. Articolul 3 din același regulament, intitulat „Cerințe generale privind uciderea și

operațiile aferente”, prevede la alineatul (1):

„În timpul uciderii animalelor și al operațiunilor aferente, acestea sunt ferite de orice durere, chin sau suferință evitabile.”

7. Consacrat „[m]etode[lor] de asomare”, articolul 4 din Regulamentul nr. 1099/2009 prevede:

„(1) Animalele vor fi ucise doar după asomare, în conformitate cu metodele și cerințele specifice referitoare la aplicarea metodelor respective prevăzute în anexa I. Pierderea cunoștinței și sensibilității se menține până la moartea animalului.

Metodele menționate în anexa I care nu au drept rezultat moartea instantanee [...] sunt urmate cât de repede posibil de o procedură care să asigure moartea, cum ar fi sângerarea, spinalizarea, electrocutarea sau expunerea prelungită la anoxie.

[...]

(4) În cazul animalelor supuse unor metode speciale de sacrificare prevăzute de ritualuri religioase, cerințele prevăzute la alineatul (1) nu se aplică atunci când sacrificarea are loc întrun abator.”

8. Intitulat „Verificarea asomării”, articolul 5 din acest regulament prevede la alineatul (2):

„În cazul în care, în sensul articolului 4 alineatul (4), animalele sunt ucise fără asomare prealabilă, persoanele responsabile cu procesul de sacrificare efectuează verificări sistematice pentru a se asigura că animalele nu prezintă niciun semn de conștiință sau sensibilitate înainte de a fi eliberate din imobilizare și că nu prezintă niciun semn de viață înainte de a se trece la eviscerare sau opărire.”

9. Potrivit articolului 26 din Regulamentul nr. 1099/2009, intitulat „Norme naționale mai stricte”:

„(1) Prezentul regulament nu împiedică statele membre să mențină orice norme naționale destinate asigurării unei protecții mai extinse a animalelor în momentul uciderii aplicabile la momentul intrării în vigoare a prezentului regulament.

Înainte de 1 ianuarie 2013, statele membre informează Comisia cu privire la existența unor astfel de norme naționale. Comisia le supune atenției celorlalte state membre.

(2) Statele membre pot adopta norme naționale destinate să asigure o protecție mai extinsă a animalelor în momentul uciderii decât cele prevăzute de prezentul regulament cu privire la următoarele domenii:

[...]

(c) sacrificarea animalelor și celelalte operațiuni conexe, în conformitate cu articolul 4 alineatul (4).

Statele membre notifică Comisiei aceste norme naționale. Comisia le supune atenției celorlalte state membre.

[...]

(4) Un stat membru nu interzice sau împiedică punerea în circulație pe teritoriul său a produselor de origine animală derivate din animalele ucise în alt stat membru pe motiv că animalele în cauză nu au fost ucise în conformitate cu normele sale

- naționale destinate unei protecții mai extinse a animalelor în momentul uciderii.”
10. Articolul 27 din acest regulament, intitulat „Raportarea”, prevede la alineatul (1): „Până la 8 decembrie 2014, Comisia transmite Parlamentului European și Consiliului un raport privind posibilitatea de a introduce anumite cerințe privind protecția peștilor în momentul uciderii, ținând seama de aspectele legate de bunăstarea animalelor, precum și de impactul socioeconomic și asupra mediului. După caz, acest raport va fi însoțit de propuneri legislative în vederea modificării prezentului regulament prin introducerea unor norme specifice privind protecția peștilor în momentul uciderii. În așteptarea adoptării acestor măsuri, statele membre pot menține sau adopta norme naționale privind protecția peștilor în momentul sacrificării sau al uciderii și informează Comisia cu privire la acestea.”

Dreptul belgian

11. Articolul 16 alineatul 1 din Wet betreffende de bescherming en het welzijn der dieren (Legea privind protecția și bunăstarea animalelor) din 14 august 1986 (*Belgisch Staatsblad*, 3 decembrie 1986, p. 16382), în versiunea sa anterioară adoptării decretului în discuție în litigiul principal, stabilea, în primul său paragraf, obligația de a nu practica sacrificarea decât după asomarea animalului sau, în caz de forță majoră, potrivit metodei celei mai puțin dureroase. Cu toate acestea, dispoziția respectivă preciza în al doilea paragraf că, prin derogare, această obligație nu se aplica „sacrificărilor prevăzute de un rit religios”.
12. Decretul în discuție în litigiul principal, care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 2019, a pus capăt, în ceea ce privește Regiunea Flamandă, acestei derogări. Astfel, articolul 15 alineatul 2 din Legea privind protecția și bunăstarea animalelor, astfel cum a fost modificat prin articolul 3 din acest decret, prevede că, „[În cazul în care animalele sunt sacrificate în conformitate cu metode speciale impuse de rituri religioase, asomarea este reversibilă, iar moartea animalului nu este cauzată prin asomare”.
13. Lucrările pregătitoare ale decretului menționat precizează următoarele:
„Flandra acordă o mare importanță bunăstării animalelor. Obiectivul este, așadar, de a interzice în Flandra orice suferință animală evitabilă. Sacrificarea fără asomare a animalelor este incompatibilă cu acest principiu. Deși alte măsuri, mai puțin drastice decât interdicția sacrificării fără asomare prealabilă, ar putea să limiteze oarecum impactul negativ al acestei metode de sacrificare asupra bunăstării animalelor, astfel de măsuri nu pot împiedica existența unei atingeri foarte grave aduse acestei bunăstări. Marja dintre eliminarea suferinței animalelor, pe de o parte, și sacrificarea fără asomare prealabilă, pe de altă parte, va fi întotdeauna foarte mare, chiar dacă s-ar lua măsuri mai puțin radicale pentru a limita la maximum atingerea adusă bunăstării animalelor.
Nu este mai puțin adevărat că este urmărit un echilibru între protecția bunăstării animalelor și libertatea de religie.
Riturile religioase, atât iudaic, cât și islamic, impun ca animalul să se golească la maximum de sânge. Cercetările științifice au demonstrat că temerea potrivit

căreia asomarea ar influența negativ sângerarea nu este întemeiată [...]

Pe de altă parte, cele două rituri impun ca animalul să fie intact și sănătos în momentul sacrificării și ca acesta să moară prin hemoragie. [...] [E]lectronarcoza este o metodă de asomare reversibilă (neletală) în cadrul căreia animalul, în cazul în care nu este înjunghiat între timp, își recapătă conștiința după un interval scurt de timp și nu resimte niciun efect negativ al asomării. În cazul în care animalul este înjunghiat imediat după ce a fost asomat, decesul său va fi pur și simplu cauzat de hemoragie. Ținând seama de aceasta, concluzia care figurează în raportul domnului Vanthemsche poate fi urmată. Potrivit acestei concluzii, aplicarea asomării reversibile, neletale, cu ocazia practicării sacrificării religioase constituie o măsură proporțională care respectă spiritul sacrificării religioase în cadrul libertății de religie și ține seama la maximum de bunăstarea animalelor în cauză. Cel puțin, obligația de a recurge la electronarcoză pentru sacrificările realizate potrivit unor metode speciale impuse de rituri religioase nu aduce, așadar, atingere în mod disproporționat libertății de religie.”

Litigiul principal și întrebările preliminare

14. Prin cererile introductive formulate la 17 și la 18 ianuarie 2018, reclamanții din litigiul principal au sesizat Grondwettelijk Hof (Curtea Constituțională, Belgia), care este instanța de trimitere, cu acțiuni în anulare îndreptate împotriva decretului în discuție în litigiul principal, pentru motivul că acesta nu ar respecta printre altele articolul 4 alineatul (4) și articolul 26 alineatul (2) din Regulamentul nr. 1099/2009, întrucât ar priva credincioșii evrei și musulmani de garanția potrivit căreia sacrificările religioase nu pot fi supuse cerinței asomării prealabile. Astfel, decretul menționat iar împiedica pe toți acești credincioși, iar nu doar pe o fracțiune minoritară a acestora, să își practice religia, nepermițându-le să își procure carne provenită de la animale sacrificate în conformitate cu preceptele lor religioase, în măsura în care aceste precepte se opun tehnicii asomării reversibile.
15. Astfel cum reiese din decizia de trimitere, reclamanții din litigiul principal arată că, în temeiul articolului 4 alineatul (1) din Regulamentul nr. 1099/2009 coroborat cu considerentul (20) al acestui regulament, animalele ar trebui, în principiu, să fie asomate înainte de a fi sacrificate, adică să fie menținute într-o stare de inconștiență și de insensibilitate până la moartea lor.
16. Cu toate acestea, conform articolului 4 alineatul (4) din regulamentul menționat, obligația de asomare nu s-ar aplica sacrificării animalelor efectuată potrivit unor metode speciale prevăzute de ritualuri religioase. Potrivit considerentului (18) al aceluiași regulament, această excepție ar fi dictată de obiectivul respectării libertății de religie, garantată la articolul 10 alineatul (1) din cartă, astfel cum ar fi arătat Curtea în Hotărârea din 29 mai 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen și alții (C426/16, EU:C:2018:335, punctele 56 și 57).
17. Grondwettelijk Hof (Curtea Constituțională) observă în această privință că, întrucât dreptul garantat la articolul 10 alineatul (1) din cartă corespunde dreptului

garantat la articolul 9 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 (denumită în continuare „CEDO”), Curtea ar fi dedus de aici că noțiunea „religie” poate acoperi atât *forum internum*, și anume faptul de a avea convingeri, cât și *forum externum*, și și anume manifestarea în public a credinței religioase.

18. Metodele speciale de sacrificare prevăzute de ritualuri religioase și respectarea preceptelor alimentare religioase ar intra în domeniul de aplicare al libertății de religie și ar putea fi considerate o manifestare în public a unei convingeri religioase, în sensul articolului 9 din CEDO și al articolului 10 alineatul (1) din cartă. În special, sacrificarea religioasă ar urmări să furnizeze credincioșilor respectivi o carne provenind de la animale sacrificate în conformitate cu convingerile lor religioase. Curtea Europeană a Drepturilor Omului ar fi statuat, desigur, în această privință, în Hotărârea din 27 iunie 2000, *Cha'are Shalom V^c Tsedek împotriva Franței* (CE:ECHR:2000:0627JUD002741795, § 82), că, atunci când credincioșii nu sunt privați de posibilitatea de a obține și de a consuma carne provenită de la animale sacrificate în conformitate cu convingerile lor religioase, dreptul la libertatea de religie nu poate merge până la înglobarea dreptului de a efectua personal o sacrificare religioasă.
19. În aceste condiții, reclamanții din litigiul principal susțin că statele membre nu pot utiliza articolul 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din Regulamentul nr. 1099/2009 pentru a lipsi de sens excepția de la obligația de a practica asomarea cu ocazia sacrificării religioase, prevăzută la articolul 4 alineatul (4) din acest regulament.
20. În plus, reclamanții din litigiul principal susțin că decretul în discuție în litigiul principal restrânge în mod disproporționat libertatea de religie, cu atât mai mult cu cât carnea de animale bovine sacrificate în conformitate cu precepte religioase ar reprezenta numai 0,1 % din cantitatea totală de carne produsă în Belgia, iar cazurile în care asomarea prealabilă eșuează ar fi superioare acestui procent. În plus, comunitatea evreiască nu ar avea asigurarea de a putea obține suficientă carne provenind de la animale sacrificate în conformitate cu preceptele religiei iudaice. Secția legislație a Raad van State (Consiliul de Stat, Belgia) ar fi dedus, de altfel, că interdicția sacrificării fără asomare aduce o atingere disproporționată libertății de religie.
21. Decretul în discuție în litigiul principal ar aduce de asemenea atingere libertății de religie prin faptul că împiedică adeptii religiei iudaice să sacrifice animale în conformitate cu *shehita*, și anume ritul de sacrificare specific acestei religii. În această privință, împrejurarea că carnea provenită de la animale sacrificate în conformitate cu preceptele religioase poate fi importată din străinătate nu poate fi luată în considerare.
22. În sfârșit, reclamanții din litigiul principal contestă premisa legiuitorului flamand potrivit căreia, întrucât procedul de asomare reversibilă nu cauzează moartea animalului, acesta este conform cu cerințele religioase în materie de sacrificare.
23. În schimb, guvernele flamand și valon consideră că articolul 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din Regulamentul nr. 1099/2009 împuternicește în mod explicit statele membre să deroge de la dispozițiile articolului 4 alineatul (4) din acest

regulament.

24. Instanța de trimitere arată, pe de o parte, că derogarea de la obligația de principiu a asomării prealabile uciderii, prevăzută la articolul 4 alineatul (4) din Regulamentul nr. 1099/2009, are ca finalitate respectarea libertății de religie, garantată la articolul 10 alineatul (1) din cartă, și, pe de altă parte, că articolul 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din acest regulament coroborat cu considerentele (18) și (57) ale regulamentului menționat abilitază statele membre, în vederea promovării bunăstării animalelor, să deroge de la articolul 4 alineatul (4) menționat, fără a preciza însă limitele pe care statele membre trebuie să le respecte în această privință.
25. Problema care s-ar ridica este, așadar, dacă articolul 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din Regulamentul nr. 1099/2009 poate fi interpretat în sensul că autorizează statele membre să adopte norme naționale precum cele în discuție în litigiul principal și, în cazul unui răspuns afirmativ, dacă această dispoziție este compatibilă cu libertatea de religie garantată de articolul 10 alineatul (1) din cartă.
26. În această privință, instanța de trimitere arată că decretul în discuție în litigiul principal a pus capăt, începând cu 1 ianuarie 2019, excepției, în materie de sacrificare religioasă, de la obligația de asomare prealabilă. Din lucrările pregătitoare ale acestui decret ar reieși de asemenea că legiuitorul flamand a pornit de la principiul că sacrificarea fără asomare provoacă animalului o suferință evitabilă. Astfel, acesta ar fi urmărit promovarea bunăstării animalelor și realizarea unui echilibru între, pe de o parte, obiectivul de a promova bunăstarea animalelor și, pe de altă parte, cel de a garanta libertatea de religie.
27. Din această perspectivă, pentru a răspunde în măsura posibilului dorințelor comunităților religioase în cauză, articolul 15 alineatul (2) din Legea din 14 august 1986, astfel cum a fost modificată prin decretul în discuție în litigiul principal, impune în prezent, în cadrul sacrificării religioase respective, o asomare reversibilă și care nu poate determina moartea animalului. Lucrările pregătitoare ale acestui decret ar arăta astfel că legiuitorul flamand a considerat că această dispoziție răspunde dorințelor comunităților religioase vizate, din moment ce, atunci când se face aplicarea tehnicii asomării reversibile, preceptele religioase care impun ca animalul să nu fie mort în momentul sacrificării acestuia și să se golească complet de sânge sunt respectate.
28. Modificarea legislativă intervenită nu poate fi însă interpretată în sensul că obligă toate comunitățile religioase să accepte tehnica asomării reversibile. În plus, astfel cum reiese din lucrările pregătitoare ale decretului în discuție în litigiul principal, acesta nu ar avea incidență asupra posibilității membrilor comunităților respective de ași procura carne provenită de la animale sacrificate fără asomare prealabilă, dat fiind că nicio dispoziție nu interzice importul unei astfel de cărnii în Regiunea Flamandă. În orice caz, o astfel de interdicție de import ar fi contrară articolului 26 alineatul (4) din Regulamentul nr. 1099/2009.
29. Reclamanții din litigiul principal susțin însă că din ce în ce mai multe state membre, la fel ca și Regiunea Flamandă, interzic sacrificarea animalelor fără asomare sau, cel puțin, exportul de carne provenită de la animale sacrificate în conformitate cu precepte religioase, ceea ce ar compromite aprovizionarea cu carne de acest tip în Regiunea

Flamandă. În plus, certificarea cărnii importate nu ar permite să se stabilească cu certitudine dacă carnea provine efectiv de la animale sacrificate în conformitate cu preceptele religioase.

30. Guvernele flamand și valon obiectează că un anumit număr de state membre nu cunosc o astfel de interdicție generală de ucidere fără asomare prealabilă și că comerțul cu carne nu se oprește la frontierele Uniunii.
31. În sfârșit, reclamanții din litigiul principal susțin că, dacă articolul 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din Regulamentul nr. 1099/2009 ar trebui interpretat în sensul că autorizează statele membre să adopte măsuri precum cele prevăzute de decretul în discuție în litigiul principal, acesta ar încălca principiile egalității, nediscriminării și diversității religioase, garantate la articolele 20, 21 și, respectiv, 22 din cartă. În acest context, reclamanții din litigiul principal observă că decretul menționat, adoptat în aplicarea acestui regulament, ar trata diferit, fără nicio justificare rezonabilă, pe de o parte, persoanele careucid animale prin practicarea vânătorii sau a pescuitului sau în cadrul combaterii organismelor dăunătoare și, pe de altă parte, persoanele careucid animale în conformitate cu metode speciale de sacrificare prevăzute de ritul unui cult.
32. În acest context, Grondwettelijk Hof (Curtea Constituțională, Belgia) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:
 - „1) Articolul 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din [Regulamentul nr. 1099/2009] trebuie interpretat în sensul că statelor membre le este permis ca, prin derogare de la [...] articolul 4 alineatul (4) din acest regulament și pentru a promova bunăstarea animalelor, să adopte norme precum cele cuprinse în [decretul în discuție în litigiul principal], norme care prevăd, pe de o parte, interzicerea sacrificării animalelor fără asomare, valabilă și pentru sacrificiul realizat în cadrul unui rit religios, și, pe de altă parte, un procedeu alternativ de asomare pentru sacrificiul realizat în cadrul unui rit religios, bazat pe asomarea reversibilă și pe preceptul ca asomarea să nu ducă la decesul animalului?
 - 2) În cazul unui răspuns afirmativ la prima întrebare, articolul 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din Regulamentul nr. 1099/2009 încalcă, în interpretarea indicată la prima întrebare, articolul 10 alineatul (1) din [cartă]?
 - 3) În cazul unui răspuns afirmativ la prima întrebare, articolul 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) coroborat cu articolul 4 alineatul (4) din Regulamentul nr. 1099/2009 încalcă, în interpretarea indicată la prima întrebare, articolele 20, 21 și 22 din [cartă], deoarece pentru uciderea animalelor folosind metode speciale prevăzute de rituri religioase nu se prevede decât o excepție condiționată de la obligația de asomare a animalului (articolul 4 alineatul (4) coroborat cu articolul 26 alineatul (2) [din acest regulament]), în timp ce pentru uciderea animalelor în cadrul activităților de vânătoare, de pescuit și în cadrul manifestărilor sportive și culturale, din motivele specificate în considerentele regulamentului, sunt prevăzute dispoziții potrivit cărora aceste activități nu intră în sfera de aplicare a regulamentului sau sub incidența obligației de a asoma animalul în momentul uciderii acestuia (articolul 1 alineatul (1) al doilea paragraf și articolul 1 alineatul (3) [din regulamentul menționat])?”

Cu privire la cererea de redeschidere a procedurii orale

33. Prin actul depus la grefa Curții la 2 octombrie 2020, CICB și alții și Kosher Poultry și alții au solicitat să se dispună redeschiderea procedurii orale, în temeiul articolului 83 din Regulamentul de procedură al Curții.
34. În susținerea cererii lor, CICB și alții și Kosher Poultry și alții arată în esență că Sejm (Dieta, Polonia) a adoptat, la 18 septembrie 2020, un proiect de lege care interzice exportul cărnii provenite de la animale ucise în cadrul sacrificării religioase. Or, în măsura în care acest stat membru reprezintă, pentru comunitatea evreiască din Belgia, furnizorul de carne cușer cel mai important și nu există nicio soluție concretă de înlocuire, adoptarea unui astfel de proiect de lege ar dovedi și mai mult caracterul disproporționat al decretului în discuție în litigiul principal și, prin urmare, ar constitui un fapt nou de natură să aibă o influență decisivă asupra deciziei Curții.
35. În temeiul articolului 83 din Regulamentul de procedură, Curtea poate oricând să dispună, după ascultarea avocatului general, redeschiderea fazei orale a procedurii, în special atunci când o parte a invocat, după închiderea acestei faze, un fapt nou de natură să aibă o influență decisivă asupra deciziei Curții sau atunci când cauza trebuie soluționată pe baza unui argument care nu a fost pus în discuția persoanelor interesate.
36. Această situație nu se regăsește în speță.
37. Astfel, în ședință, prin intermediul unei întrebări adresate Regiunii Flamande și la care toți participanții au putut reacționa, Curtea a avut în vedere situația, care o depășește pe cea invocată de CICB și alții și de Kosher Poultry și alții în cererea lor de redeschidere a procedurii orale, în care toate statele membre ar adopta o măsură care să interzică, la fel ca decretul în discuție în litigiul principal, uciderea animalelor fără asomare prealabilă în cadrul sacrificării religioase.
38. Având în vedere ceea ce precedă, întrucât proiectul de lege menționat la punctul 34 din prezenta hotărâre nu poate constitui nici un fapt nou de natură să aibă o influență decisivă asupra deciziei Curții, nici un fapt referitor la un argument care nu a fost pus în discuția părților interesate, în sensul articolului 83 din Regulamentul de procedură, Curtea consideră, după ascultarea avocatului general, că nu este necesar să se dispună redeschiderea procedurii orale.

Cu privire la întrebările preliminare

Cu privire la prima și la a doua întrebare

39. Prin intermediul primei și al celei de a doua întrebări, care trebuie analizate împreună, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă articolul 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din Regulamentul nr. 1099/2009, citit în lumina articolului 13 TFUE și a articolului 10 alineatul (1) din cartă, trebuie interpretat în sensul că se opune reglementării unui stat membru care impune, în cadrul sacrificării religioase, un procedeu de asomare reversibilă și care nu poate conduce la moartea animalului.
40. Cu titlu introductiv, trebuie arătat că Regulamentul nr. 1099/2009, care își are temeiul juridic în articolul 37 CE (devenit articolul 43 TFUE) și se înscrie în cadrul Planului

de acțiune comunitară pentru protecția și bunăstarea animalelor în perioada 2006-2010 [COM(2006) 13 final din 23 ianuarie 2006], urmărește să stabilească norme comune pentru protecția bunăstării animalelor în momentul sacrificării sau al uciderii lor în Uniune și se întemeiază, astfel cum se arată în cuprinsul considerentului (4) al acestuia, pe ideea că protecția animalelor în momentul sacrificării lor este o chestiune de interes general.

41. În această privință, trebuie amintit, mai întâi, că articolul 4 alineatul (1) din Regulamentul nr. 1099/2009 coroborat cu considerentul (20) al regulamentului menționat stabilește astfel principiul asomării animalelor înainte de ucidere și îl ridică chiar la rangul de obligație din moment ce studii științifice au demonstrat că asomarea reprezintă tehnica ce aduce cea mai mică atingere bunăstării animalelor în momentul sacrificării (a se vedea în acest sens Hotărârea din 26 februarie 2019, *Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs*, C497/17, EU:C:2019:137, punctul 47). Astfel cum rezultă din considerentul (4) al regulamentului menționat, principiul asomării prealabile prevăzut de această dispoziție reflectă această valoare a Uniunii care este bunăstarea animalelor, astfel cum este consacrată în prezent la articolul 13 TFUE, în temeiul căruia Uniunea și statele membre trebuie să țină seama de toate cerințele bunăstării animalelor la elaborarea și punerea în aplicare a politicii acesteia.
42. Acest principiu răspunde principalului obiectiv de protecție a bunăstării animalelor urmărit de Regulamentul nr. 1099/2009, care reiese din chiar titlul acestui regulament și din considerentul (2) al acestuia, în conformitate cu articolul 13 TFUE (a se vedea în acest sens Hotărârea din 29 mai 2018, *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen și alții*, C426/16, EU:C:2018:335, punctele 63 și 64).
43. În continuare, articolul 4 alineatul (4) din Regulamentul nr. 1099/2009 prevede că principiul asomării prealabile nu se aplică în ceea ce privește animalele supuse unor metode speciale de sacrificare prevăzute de rituri religioase atunci când sacrificarea are loc într-un abator. Deși această din urmă dispoziție, citită în lumina considerentului (18) al acestui regulament, admite practica sacrificării religioase, în cadrul căreia animalele pot fi ucise fără asomare prealabilă, această formă de sacrificare nu este totuși autorizată decât cu titlu derogatoriu în Uniune și doar pentru a asigura respectarea libertății de religie din moment ce nu este de natură să atenueze orice durere, chin sau suferință a animalului la fel de eficient ca sacrificarea precedată de o asomare, care, în conformitate cu articolul 2 litera (f) din regulamentul menționat, citit în lumina considerentului (20) al acestuia, este necesară pentru a cauza animalelor o stare de inconștiență și de pierdere a sensibilității de natură să reducă în mod semnificativ suferința (a se vedea în acest sens Hotărârea din 26 februarie 2019, *Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs*, C497/17, EU:C:2019:137, punctul 48).
44. Această derogare se întemeiază, astfel cum decurge din considerentul (15) al Regulamentului nr. 1099/2009, pe necesitatea de a respecta actele cu putere de lege și actele administrative, precum și obiceiurile din statele membre referitoare, în special, la ritualuri religioase, tradiții culturale și moșteniri regionale atunci când se formulează și se pun în aplicare politicile Uniunii, cum ar fi cele privind agricultura și piața internă. Aceasta concretizează astfel, conform articolului 10 alineatul (1)

- din cartă, angajamentul pozitiv al legiutorului Uniunii de a garanta respectarea efectivă a libertății de religie și a dreptului persoanelor de ași manifesta religia sau convingerea prin intermediul practicilor și al îndeplinirii riturilor, în special în favoarea musulmanilor și a evreilor practicanți (a se vedea în acest sens Hotărârea din 29 mai 2018, *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen și alții*, C426/16, EU:C:2018:335, punctele 56 și 57).
45. În plus, din considerentul (18) al regulamentului menționat reiese că, având în vedere faptul că „dispozițiile [dreptului Uniunii] aplicabile sacrificării religioase[, rezultate din Directiva 93/119,] au fost transpuse în mod diferit în funcție de contextele naționale și [că] normele naționale țin cont de dimensiuni care depășesc scopul prezentului regulament”, legiutorul Uniunii a decis „ca derogarea de la asomarea animalelor înaintea sacrificării să fie menținută, lăsând totuși un anumit grad de subsidiaritate fiecărui stat membru”. În acest scop, articolul 26 alineatul (1) din Regulamentul nr. 1099/2009 autorizează statele membre să mențină orice norme naționale destinate asigurării unei protecții mai extinse a animalelor în momentul uciderii aplicabile la momentul intrării în vigoare a acestui regulament, în timp ce articolul 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din regulamentul menționat prevede că statele membre pot adopta norme naționale destinate să asigure o protecție mai extinsă a animalelor în momentul uciderii decât cele prevăzute de regulamentul menționat cu privire printre altele la „sacrificarea animalelor și celelalte operațiuni conexe, în conformitate cu articolul 4 alineatul (4)”, cu precizarea că, în conformitate cu articolul 2 litera (b) din acest regulament, operațiunile aferente vizate astfel includ asomarea.
46. În sfârșit, articolul 26 alineatul (4) din Regulamentul nr. 1099/2009 precizează că un stat membru nu interzice sau împiedică punerea în circulație pe teritoriul său a produselor de origine animală derivate din animalele ucise în alt stat membru pe motiv că animalele în cauză nu au fost ucise în conformitate cu normele sale naționale destinate unei protecții mai extinse a animalelor în momentul uciderii.
47. Astfel, cadrul creat de Regulamentul nr. 1099/2009 reflectă prevederea de la articolul 13 TFUE, potrivit căreia „Uniunea și statele membre țin seama de toate cerințele bunăstării animalelor ca ființe sensibile și respectă actele cu putere de lege și normele administrative, precum și obiceiurile statelor membre în privința riturilor religioase”. Acest cadru arată că regulamentul menționat nu efectuează el însuși concilierea necesară între bunăstarea animalelor și libertatea de manifestare a religiei, ci se limitează să încadreze concilierea pe care statele membre trebuie să o efectueze între aceste două valori.
48. Din considerațiile prezentate la punctele 44-47 din prezenta hotărâre rezultă că, pe de o parte, articolul 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din Regulamentul nr. 1099/2009 nu încalcă libertatea de manifestare a religiei, astfel cum este garantată la articolul 10 alineatul (1) din cartă, și, pe de altă parte, în cadrul posibilității care le este recunoscută, în temeiul acestei dispoziții, de a adopta norme suplimentare care vizează să asigure animalelor o protecție mai mare decât cea prevăzută de acest regulament, statele membre pot impune printre altele o obligație de asomare prealabilă uciderii animalelor care se aplică și în cadrul unei sacrificări prevăzute de riturile religioase, sub

rezerva totuși a respectării drepturilor fundamentale consacrate de cartă.

49. Astfel, conform articolului 51 alineatul (1) din cartă, statele membre sunt obligate să respecte drepturile fundamentale consacrate de aceasta atunci când pun în aplicare această posibilitate.
50. În ceea ce privește compatibilitatea măsurilor naționale adoptate în temeiul articolului 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din Regulamentul nr. 1099/2009 cu libertatea de manifestare a religiei, trebuie amintit că articolul 10 alineatul (1) din cartă prevede că orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie și precizează că acest drept implică libertatea de ași schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de ași manifesta religia sau convingerea individual sau colectiv, în public sau în particular, prin intermediul cultului, învățământului, practicilor și îndeplinirii riturilor.
51. În această privință, o reglementare națională adoptată în temeiul articolului 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din acest regulament și care impune, în cadrul unei sacrificări religioase, o asomare reversibilă și care nu poate determina moartea animalului intră în domeniul de aplicare al libertății de manifestare a religiei, garantată la articolul 10 alineatul (1) din cartă.
52. Astfel, în cartă se reține o accepțiune largă a noțiunii „religie” prevăzute la această dispoziție, de natură să acopere atât *forum internum*, și anume faptul de a avea convingeri, cât și *forum externum*, și anume manifestarea în public a credinței religioase, iar Curtea a statuat deja că sacrificarea religioasă ține de libertatea de manifestare a religiei, garantată la articolul 10 alineatul (1) din cartă (Hotărârea din 29 mai 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties și alții, C426/16, EU:C:2018:335, punctele 44 și 49).
53. Astfel cum susțin reclamantii din litigiul principal, prin impunerea obligației de asomare prealabilă a animalului cu ocazia sacrificării religioase, prevăzând în același timp ca această asomare să fie reversibilă și să nu provoace moartea animalului, decretul în discuție în litigiul principal, adoptat în temeiul articolului 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din Regulamentul nr. 1099/2009, este incompatibil cu anumite precepte religioase iudaice și islamice.
54. În această privință, din cererea de decizie preliminară reiese că, pentru reclamantii din litigiul principal, sacrificarea religioasă răspunde unor precepte religioase specifice care impun în esență ca credincioșii să consume numai carne de animale sacrificate fără asomare prealabilă, pentru a se asigura că nu sunt supuse niciunui procedeu de natură să conducă la moarte înainte de sacrificare și că se golesc de sânge.
55. Prin urmare, acest decret implică o restrângere a exercitării dreptului la libertatea credincioșilor evrei și musulmani de ași manifesta religia, astfel cum este garantată la articolul 10 alineatul (1) din cartă.
56. În această privință, trebuie amintit că articolul 52 alineatul (3) din cartă este destinat să asigure coerența necesară între drepturile prevăzute de aceasta din urmă și drepturile corespunzătoare garantate de CEDO, fără a aduce atingere autonomiei dreptului Uniunii și a Curții de Justiție a Uniunii Europene. Prin urmare, trebuie să se țină seama de drepturile corespunzătoare din CEDO în vederea interpretării cartei,

- ca prag de protecție minimă [a se vedea în acest sens Hotărârea din 21 mai 2019, Comisia/Ungaria (Uzucruț asupra unor terenuri agricole), C235/17, EU:C:2019:432, punctul 72 și jurisprudența citată, precum și Hotărârea din 6 octombrie 2020, La Quadrature du Net și alții, C511/18, C512/18 și C520/18, EU:C:2020:791, punctul 124]. În măsura în care din explicațiile cu privire la articolul 10 din cartă reiese că libertatea garantată la alineatul (1) al acestei dispoziții corespunde libertății garantate la articolul 9 din CEDO, trebuie să se țină seama de această libertate în vederea interpretării articolului 10 alineatul (1) din cartă.
57. Or, potrivit jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, libertatea de gândire, de conștiință și de religie protejată prin articolul 9 din CEDO reprezintă unul dintre fundamentele unei „societăți democratice” în sensul acestei convenții, în măsura în care pluralismul, consubstanțial unei astfel de societăți, depinde de această libertate (a se vedea în acest sens Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 18 februarie 1999, Buscarini și alții împotriva San Marino, CE:ECHR:1999:0218JUD002464594, § 34 și jurisprudența citată, precum și Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 17 februarie 2011, Wasmuth împotriva Germaniei, CE:ECHR:2011:0217JUD001288403, § 50). Astfel, articolul 9 paragraful 2 din CEDO prevede că „[l]ibertatea de ași manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și a libertăților altora”.
58. În același sens, conform articolului 52 alineatul (1) prima teză din cartă, orice restrângere a exercițiului drepturilor și libertăților recunoscute prin aceasta trebuie să fie prevăzută de lege și să respecte substanța acestor drepturi și libertăți. În cea de a doua teză a sa, această dispoziție enunță că, prin respectarea principiului proporționalității, pot fi impuse restrângeri acestor drepturi și libertăți numai în cazul în care acestea sunt necesare și numai dacă răspund efectiv obiectivelor de interes general recunoscute de Uniune sau necesității protejării drepturilor și libertăților celorlalți.
59. În lumina acestor considerații trebuie analizat dacă o reglementare națională care prevede o obligație de asomare prealabilă a animalului cu ocazia sacrificării religioase, prevăzând totodată ca această asomare să fie reversibilă și să nu provoace moartea acestui animal, îndeplinește condițiile prevăzute la articolul 52 alineatele (1) și (3) din cartă coroborate cu articolul 13 TFUE.
60. În primul rând, în măsura în care decurge din decretul în discuție în litigiul principal, restrângerea exercitării dreptului la libertatea de manifestare a religiei identificate la punctul 55 din prezenta hotărâre este prevăzută de lege, în sensul articolului 52 alineatul (1) din cartă.
61. În al doilea rând, o reglementare națională care impune obligația de asomare prealabilă a animalului cu ocazia sacrificării religioase, prevăzând totodată ca această asomare să fie reversibilă și să nu provoace moartea animalului, respectă substanța articolului 10 din cartă din moment ce, potrivit indicațiilor care figurează în dosarul de care dispune Curtea, enunțate la punctul 54 din prezenta hotărâre, ingerința care rezultă dintr-o astfel de reglementare se limitează la un aspect al actului ritual specific pe care îl constituie

această sacrificare, această sacrificare nefiind, în schimb, interzisă ca atare.

62. În al treilea rând, în ceea ce privește problema dacă restrângerea dreptului garantat la articolul 10 din cartă care rezultă dintr-o reglementare națională precum cea în discuție în litigiul principal răspunde unui obiectiv de interes general, reiese din indicațiile care figurează în cererea de decizie preliminară că legiuitorul flamand a intenționat să promoveze bunăstarea animalelor. Astfel, în lucrările pregătitoare ale decretului în discuție în litigiul principal se arată că „Flandra acordă o mare importanță bunăstării animalelor”, că „[o]biectivul este, așadar, acela de a interzice în Flandra orice suferință animală evitabilă”, că „[s]acrificarea fără asomare a animalelor este incompatibilă cu acest principiu” și că, „[d]eși alte măsuri, mai puțin drastice decât o interdicție a sacrificării fără asomare prealabilă ar putea limita puțin impactul negativ al acestei metode de sacrificare asupra bunăstării animalelor, astfel de măsuri nu pot împiedica existența în continuare a unei atingeri foarte grave aduse acestei bunăstări”.
63. Or, reiese atât din jurisprudența Curții (a se vedea în acest sens Hotărârea din 17 ianuarie 2008, *Viamex Agrar Handel și ZVK*, C37/06 și C58/06, EU:C:2008:18, punctul 22, Hotărârea din 19 iunie 2008, *Nationale Raad van Dierenkwekers en Liefhebbers și Andibel*, C219/07, EU:C:2008:353, punctul 27, Hotărârea din 10 septembrie 2009, *Comisia/Belgia*, C100/08, nepublicată, EU:C:2009:537, punctul 91, precum și Hotărârea din 23 aprilie 2015, *ZuchtviehExport*, C424/13, EU:C:2015:259, punctul 35), cât și din articolul 13 TFUE, că protecția bunăstării animalelor constituie un obiectiv de interes general recunoscut de Uniune.
64. În al patrulea rând, în ceea ce privește respectarea principiului proporționalității, acesta impune ca limitările pe care decretul în discuție în litigiul principal le aduce libertății de manifestare a religiei să nu depășească limitele a ceea ce este adecvat și necesar pentru realizarea obiectivelor legitime urmărite de această reglementare, fiind clar că, atunci când este posibilă alegerea între mai multe măsuri adecvate, trebuie să se recurgă la cea mai puțin constrângătoare și că inconveniente cauzate de aceasta nu trebuie să fie disproporționate în raport cu scopurile vizate [a se vedea în acest sens Hotărârea din 20 martie 2018, *Menci*, C524/15, EU:C:2018:197, punctul 46 și jurisprudența citată, precum și Hotărârea din 30 aprilie 2019, *Italia/Consiliul (Cota de pescuit pentru peștelespadă mediteraneean)*, C611/17, EU:C:2019:332, punctul 55].
65. Atunci când mai multe drepturi fundamentale și principii consacrate de tratate sunt în discuție, precum, în speță, dreptul garantat la articolul 10 din cartă și bunăstarea animalelor consacrată la articolul 13 TFUE, aprecierea respectării principiului proporționalității trebuie să se efectueze cu respectarea concilierii necesare dintre exigențele referitoare la protecția diferitor drepturi și principii și justul echilibru între aceste drepturi (a se vedea în acest sens Hotărârea din 19 decembrie 2019, *Deutsche Umwelthilfe*, C752/18, EU:C:2019:1114, punctul 50 și jurisprudența citată).
66. În această privință, trebuie constatat că o reglementare națională care impune obligația de asomare prealabilă a animalului cu ocazia sacrificării religioase, prevăzând totodată ca această asomare să fie reversibilă și să nu provoace moartea animalului, este aptă să realizeze obiectivul promovării bunăstării animalelor menționat la punctul 62 din prezenta hotărâre.

67. Reiese din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului că, atunci când sunt în joc chestiuni de politică generală, precum stabilirea raporturilor dintre stat și religii, asupra cărora pot exista în mod rezonabil divergențe într-un stat democratic, este necesar să se acorde o importanță deosebită rolului factorului de decizie național. De asemenea, trebuie, în principiu, să se recunoască statului, în domeniul de aplicare al articolului 9 din CEDO, o amplă marjă de apreciere pentru a decide dacă și în ce măsură o restricție privind dreptul de manifestare a religiei sau convingerile sale este „necesară”. Marja de apreciere recunoscută astfel statelor membre în lipsa unui consens la nivelul Uniunii trebuie totuși să fie însoțită de un control european care constă în special în a cerceta dacă măsurile luate la nivel național se justifică în principiu și dacă sunt proporționale (a se vedea în acest sens Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 1 iulie 2014, S.A.S. împotriva Franței, CE:ECHR:2014:0701JUD004383511, § 129 și 131, precum și jurisprudența citată).
68. Or, astfel cum reiese din considerentele (18) și (57) ale Regulamentului nr. 1099/2009, tocmai lipsa unui consens între statele membre în ceea ce privește modul lor de înțelegere a sacrificării religioase a inspirat adoptarea articolelor 4 și 26 din acest regulament.
69. Considerentul (18) al Regulamentului nr. 1099/2009 enunță astfel, după cum sa amintit la punctul 45 din prezenta hotărâre, că trebuie menținută derogarea de la cerința asomării animalelor înainte de sacrificare, lăsând totuși un anumit grad de subsidiaritate fiecărui stat membru.
70. În ceea ce privește considerentul (57) al acestui regulament, acesta, după ce a evocat faptul că cetățenii europeni se așteaptă ca un minim de norme privind bunăstarea animalelor să fie respectate în timpul sacrificării animalelor, subliniază că, în anumite zone, atitudinea față de animale depinde și de percepțiile naționale și că în unele state membre există chiar cererea de a se menține sau adopta norme de bunăstare a animalelor mai extinse decât cele convenite la nivel de Uniune. Astfel, tot potrivit considerentului menționat, în interesul animalelor și cu condiția să nu fie afectată funcționarea pieței interne, este necesar să se permită statelor membre o anumită flexibilitate pentru a menține sau, în anumite domenii specifice, pentru a adopta norme naționale mai extinse.
71. Prin urmare, făcând referire la existența unor „percepții naționale” diferite față de animale, precum și la necesitatea de a lăsa „o anumită flexibilitate” sau chiar „un anumit grad de subsidiaritate” statelor membre, legiuitorul Uniunii a intenționat să mențină contextul social propriu fiecărui stat membru în această privință și să recunoască fiecăruia dintre ele o marjă de apreciere amplă în cadrul concilierii necesare a articolului 13 TFUE și a articolului 10 din cartă, pentru a asigura un just echilibru între, pe de o parte, protecția bunăstării animalelor cu ocazia uciderii lor și, pe de altă parte, respectarea libertății de manifestare a religiei.
72. În ceea ce privește, mai precis, caracterul necesar al ingerinței în libertatea de manifestare a religiei care rezultă din decretul în discuție în litigiul principal, trebuie arătat că reiese din avizele științifice ale Autorității Europene pentru Siguranța Alimentară (EFSA) citate în considerentul (6) al Regulamentului nr. 1099/2009 că

sa ajuns la un consens științific cu privire la faptul că asomarea prealabilă constituie mijlocul optim pentru a reduce suferința animalului în momentul uciderii.

73. Plasându-se în această perspectivă, legiuitorul flamand a indicat, în lucrările pregătitoare ale decretului în discuție în litigiul principal, că „[m]arja dintre eliminarea suferinței animalelor, pe de o parte, și sacrificarea fără asomare prealabilă, pe de altă parte, va fi întotdeauna foarte mare, chiar dacă s-ar lua măsuri mai puțin radicale pentru a limita la maximum atingerea adusă bunăstării animalelor”.
74. Rezultă că legiuitorul flamand a putut considera, fără a depăși marja de apreciere menționată la punctul 67 din prezenta hotărâre, că limitările pe care decretul în discuție în litigiul principal le aduce libertății de manifestare a religiei, prin impunerea unei asomări prealabile reversibile și care nu poate conduce la moartea animalului, îndeplinesc condiția necesității.
75. În sfârșit, în ceea ce privește caracterul proporțional al ingerinței în libertatea de manifestare a religiei care rezultă din decretul în discuție în litigiul principal, în primul rând, astfel cum reiese din lucrările pregătitoare ale acestui decret, așa cum au fost citate la punctul 13 din prezenta hotărâre, legiuitorul flamand s-a întemeiat pe cercetări științifice care au demonstrat că temerea potrivit căreia asomarea ar afecta negativ sângerarea nu este întemeiată. În plus, din aceleași lucrări reiese că electronarcoza este o metodă de asomare neletală și reversibilă, astfel încât, în cazul în care animalul este înjunghiat imediat după ce a fost asomat, decesul său va fi pur și simplu datorat hemoragiei.
76. Pe de altă parte, impunând, în cadrul sacrificării religioase, o asomare prealabilă reversibilă și care nu poate conduce la moartea animalului, legiuitorul flamand a intenționat de asemenea să se inspire din considerentul (2) al Regulamentului nr. 1099/2009, în lumina căruia trebuie interpretat articolul 4 din acest regulament, luat în considerare în integralitate, și care prevede în esență că, pentru a feri animalele de durere, chin sau suferință evitabile în timpul uciderii, trebuie să se privilegieze cea mai modernă metodă deucidere autorizată, atunci când progrese științifice semnificative permit reducerea suferinței lor în timpul uciderii lor.
77. În al doilea rând, la fel ca CEDO, carta este un instrument care trebuie interpretat în lumina condițiilor actuale de viață și a concepțiilor care prevalează în zilele noastre în statele democratice (a se vedea prin analogie Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 7 iulie 2011, Bayatyan împotriva Armeniei [GC], CE:ECHR:2011:0707JUD002345903, § 102 și jurisprudența citată), astfel încât trebuie să se țină seama de evoluția valorilor și a concepțiilor, atât pe plan societal, cât și pe plan normativ, în statele membre. Or, bunăstarea animalelor, ca valoare căreia societățile democratice contemporane îi acordă o importanță sporită de un anumit număr de ani, poate, având în vedere evoluția societății, să fie luată în considerare mai mult în cadrul sacrificării religioase și să contribuie astfel la justificarea caracterului proporțional al unei reglementări precum cea în discuție în litigiul principal.
78. În al treilea rând, în conformitate cu norma prevăzută la articolul 26 alineatul (4) din Regulamentul nr. 1099/2009, decretul menționat nici nu interzice, nici nu împiedică punerea în circulație pe teritoriul pe care se aplică a produselor de origine animală

derivate din animale care au fost sacrificate religios și fără asomare prealabilă într-un alt stat membru. De altfel, Comisia a subliniat în această privință, în observațiile sale scrise depuse la Curte, că majoritatea statelor membre autorizează, în temeiul articolului 4 alineatul (4) din acest regulament, sacrificarea fără asomare prealabilă. În plus, astfel cum au arătat în esență guvernele flamand și valon, o reglementare națională precum decretul în cauză în litigiul principal nu interzice și nici nu împiedică punerea în circulație a produselor de origine animală derivate din animale care au fost sacrificate religios atunci când aceste produse sunt originare dintr-un stat terț.

79. Astfel, într-un context în evoluție atât pe plan societal, cât și pe plan normativ, care se caracterizează, astfel cum sa subliniat la punctul 77 din prezenta hotărâre, printr-o sensibilizare în creștere față de problematica bunăstării animalelor, legiuitorul flamand a putut adopta, în urma unei vaste dezbateri organizate la nivelul Regiunii Flamande, decretul în discuție în litigiul principal, fără a depăși marja de apreciere pe care dreptul Uniunii o conferă statelor membre în ceea ce privește concilierea necesară între articolul 10 alineatul (1) din cartă și articolul 13 TFUE.
80. Este necesar, așadar, să se considere că măsurile cuprinse în decretul în discuție în litigiul principal permit asigurarea unui echilibru just între importanța acordată bunăstării animalelor și libertatea de ași manifesta religia a credincioșilor evrei și musulmani și, în consecință, sunt proporționale.
81. În aceste condiții, trebuie să se răspundă la prima și la a doua întrebare că articolul 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din Regulamentul nr. 1099/2009, citit în lumina articolului 13 TFUE și a articolului 10 alineatul (1) din cartă, trebuie interpretat în sensul că nu se opune reglementării unui stat membru care impune, în cadrul sacrificării religioase, un procedeu de asomare reversibilă și care nu poate conduce la moartea animalului.

Cu privire la a treia întrebare

82. Prin intermediul celei de a treia întrebări, instanța de trimitere ridică în esență problema validității articolului 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din Regulamentul nr. 1099/2009 în raport cu principiile egalității, nediscriminării și diversității culturale, religioase și lingvistice, astfel cum sunt garantate la articolele 20, 21 și, respectiv, 22 din cartă. Astfel, în ipoteza în care această dispoziție ar autoriza statele membre să adopte măsuri precum asomarea obligatorie pentru uciderea animalelor în cadrul sacrificării religioase, regulamentul menționat nu ar conține nicio dispoziție similară pentru uciderea animalelor în cadrul activităților de vânatoare și de pescuit sau în timpul unor manifestări culturale sau sportive.
83. Din modul de redactare a acestei întrebări rezultă că instanța de trimitere are îndoieli cu privire la conformitatea acestei dispoziții din Regulamentul nr. 1099/2009 cu articolele 20, 21 și 22 din cartă, întrucât, în condițiile în care nu prevede decât o excepție condiționată de la asomarea prealabilă a animalului în cadrul sacrificării religioase, acest regulament exclude din domeniul său de aplicare sau exceptează de la obligația de asomare prealabilă pe care o prevede uciderea animalelor care intervine în cadrul vânătorii, al pescuitului, precum și al manifestărilor culturale și sportive.

84. În această privință, în primul rând, trebuie examinat argumentul întemeiat pe faptul că sacrificarea religioasă ar face obiectul unui tratament discriminatoriu în Regulamentul nr. 1099/2009 în raport cu uciderea animalelor în cadrul unor manifestări culturale și sportive.
85. Cu titlu introductiv, trebuie amintit că interdicția discriminării nu este decât expresia specifică a principiului general al egalității, care face parte din principiile fundamentale ale dreptului Uniunii, și că acest principiu impune ca situații comparabile să nu fie tratate în mod diferit și ca situații diferite să nu fie tratate în același mod, cu excepția cazului în care un astfel de tratament este justificat în mod obiectiv (a se vedea în acest sens Hotărârea din 19 octombrie 1977, Ruckdeschel și alții, 117/76 și 16/77, EU:C:1977:160, punctul 7, precum și Hotărârea din 16 decembrie 2008, Arcelor Atlantique et Lorraine și alții, C127/07, EU:C:2008:728, punctul 23).
86. În speță, Regulamentul nr. 1099/2009 prevede, la articolul 1 alineatul (1) primul paragraf, că acesta are ca obiect stabilirea de „norme privind uciderea animalelor crescute sau deținute în scopul producerii de alimente, lână, piele, blană sau orice alte produse, precum și privind uciderea animalelor în scopul depopulării și operațiile aferente” și precizează, la articolul 1 alineatul (3) litera (a) punctul (iii), că acesta nu se aplică unui anumit număr de activități, printre care figurează uciderea animalelor în cadrul manifestărilor culturale sau sportive.
87. Or articolul 2 litera (h) din acest regulament definește „manifestări[le] culturale sau sportive” ca fiind „manifestările legate în mod esențial și predominant de tradiții culturale sau activități sportive consolidate în timp, inclusiv curse sau alte forme de competiții, dacă acestea nu determină o producție de carne sau de alte produse de origine animală sau dacă producția respectivă este marginală în raport cu evenimentul propriu-zis și nu este semnificativă din punct de vedere economic”.
88. Din această definiție reiese că manifestările culturale și sportive, în sensul articolului 2 litera (h) din regulamentul menționat, conduc cel mult la o producție marginală de carne sau de produse de origine animală în raport cu manifestarea propriu-zisă și că o astfel de producție nu este semnificativă din punct de vedere economic.
89. Această interpretare este confirmată de considerentul (16) al Regulamentului nr. 1099/2009, potrivit căruia faptul că aceste manifestări nu au incidență asupra pieței produselor de origine animală și nu sunt motivate de obiective de producție justifică excluderea lor din domeniul de aplicare al acestui regulament.
90. În aceste condiții, o manifestare culturală sau sportivă nu poate fi considerată în mod rezonabil o activitate de producere de alimente, în sensul articolului 1 alineatul (1) din Regulamentul nr. 1099/2009. Așadar, având în vedere această diferență, legiuitorul Uniunii nu a asimilat manifestările culturale sau sportive unei operațiuni de sacrificare care trebuie, ca atare, să fie supuse unei asomări și, procedând astfel, a tratat în mod diferit aceste situații, fără a încălca interdicția de discriminare.
91. În al doilea rând, fără a goli de conținut noțiunile de „vânătoare” și „pescuit sportiv”, nu se poate susține că aceste activități pot fi practicate pe animale asomate în prealabil. Astfel, după cum se arată în considerentul (14) al Regulamentului nr. 1099/2009, activitățile menționate se desfășoară într-un context în care condițiile uciderii sunt

foarte diferite față de cele referitoare la animalele de crescătorie.

92. În aceste condiții, legiuitorul Uniunii a exclus din domeniul de aplicare al acestui regulament situațiile de ucidere necomparabile menționate la punctul anterior din prezenta hotărâre, de asemenea fără a încălca principiul nediscriminării.
93. În al treilea rând, atât la articolul 27 alineatul (1) din Regulamentul nr. 1099/2009, cât și în considerentele (6), (11) și (58) ale acestui regulament, legiuitorul Uniunii a subliniat pe larg că avizele științifice referitoare la peștii de crescătorie erau insuficiente și că trebuia de asemenea să se aprofundeze evaluarea economică în acest domeniu, ceea ce justifică disjungerea tratamentului peștilor de crescătorie.
94. În al patrulea rând, având în vedere considerațiile prezentate la punctele 84-93 din prezenta hotărâre, trebuie să se constate că Regulamentul nr. 1099/2009, în condițiile în care nu prevede decât o excepție condiționată de la asomarea prealabilă a animalului în cadrul sacrificării religioase, exclude din domeniul său de aplicare sau dispensează de obligația de asomare prealabilă pe care o prevede uciderea animalelor care intervine în cadrul vânătoriei, al pescuitului și al manifestărilor culturale și sportive, fără a încălca diversitatea culturală, religioasă și lingvistică garantată la articolul 22 din cartă.
95. Reiese astfel că examinarea celei de a treia întrebări preliminare nu a evidențiat niciun element de natură să afecteze validitatea articolului 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din Regulamentul nr. 1099/2009.

Cu privire la cheltuielile de judecată

96. Întrucât, în privința părților din litigiul principal, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Marea Cameră) declară:

1) Articolul 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din Regulamentul (CE) nr. 1099/2009 al Consiliului din 24 septembrie 2009 privind protecția animalelor în momentul uciderii, citit în lumina articolului 13 TFUE și a articolului 10 alineatul (1) din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, trebuie interpretat în sensul că nu se opune reglementării unui stat membru care impune, în cadrul sacrificării religioase, un procedeu de asomare reversibilă și care nu poate conduce la moartea animalului.

2) Examinarea celei de a treia întrebări preliminare nu a evidențiat niciun element de natură să afecteze validitatea articolului 26 alineatul (2) primul paragraf litera (c) din Regulamentul nr. 1099/2009.

[Semnături]